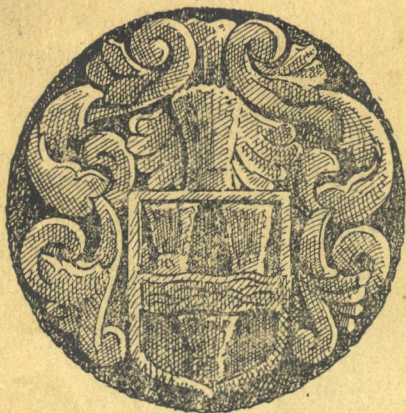

“ Non est mortale quod opto ”

Alle leden worden verwacht
op de **ALGEMEENE VERGADERING** op 31 Maart a.s.
te 6.30 u. in de Volkszaal te Wuustwezel.
BELANGRIJKE MEDEDEELINGEN IN DIT
NUMMER (blz. 33 en 71)

Wesalia

**Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis
en Folklore**

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring
van Wuustwezel

(**VERSCIJNT VIER MAAL PER JAAR**)

Negende Jaargang

1934-35

Nr 3-4

WESALIA

Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis en Folklore

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring van Wuustwezel.

Beheer : FRANS VERSTRAELEN (postcheckrekening n° 1656.25)

Redactie : KAREL PEETERS.

(Alle correspondentie en zendingen voor het tijdschrift bestemd, gelieve men te adresseeren aan den heer Fr. Verstraelen, Dorpstraat, Wuustwezel.)

Na tien jaar.

Hiermede sluiten we negen jaargangen af van het tijdschrift, dat als orgaan van den Oudheidkundigen Kring van Wuustwezel een ongewonen bijval heeft gekend en een faam heeft verworven bij de beoefenaars van plaatselijke geschiedenis en folklore.

Met voldoening denken we terug aan de stichting van onzen Kring — nu tien jaar geleden — en als we het afgelegde terrein overzien, dan voelen we ons dankbaar gestemd tegenover al degenen, die ons hebben gesteund. We brengen hulde aan de stichters, die op 2ⁿ Kerstdag 1925 den nieuwen Kring in 't leven riepen en het tijdschrift hebben gedoopt. Een drietal maanden later, nu juist tien jaar geleden, verscheen *Wesalia* voor het eerst.

Als we de geschiedenis van onzen Kring moesten schrijven zouden we ook minder aangename herinneringen hebben op te teekenen. Wij willen thans niet denken aan personen, doch slechts de zaak voor oogen houden, niet de doornen, maar wel de rozen vergaren, niet denken aan wat ons scheidt, maar aan wat ons vereenigt : de liefde tot onzen vadergrond. Zoo gaan we verder, onze leuze indachtig « *Non est mortale quod opto.* »

Zoo zetten we ons tweede tiental in met nieuwen moed en met nieuwe krachten. Jongeren hebben begrepen, dat *Wesalia*

moest voortgaan op den ingeslagen weg. We hopen dat de ouderen, de vrienden van het eerste uur, zullen trouw blijven.

* * *

Tien jaar werking hebben ons heel wat geleerd. We zullen profiteeren van de ervaring, die we opdeden. *Voortaan zal WESALIA verschijnen als jaarboek van minstens honderd bladzijden met talrijke illustraties !*

Doch daarbij zal onze werking niet beperkt blijven : We stellen ons voor regelmatig *Wesalia-avonden* in te richten. Niet van die groote volksvergaderingen, maar gemoedelijke bijeenkomsten, waarop we bevoegde personen zullen uitnoodigen, om ons te komen onderhouden over een of ander onderwerp, dat nauw in verband staat met de kennis van eigen streek en volk. Hun uiteenzetting zal aanleiding zijn tot besprekingen waarbij de aanwezigen heel wat zullen te weten komen.

We voorzien voor elken Winter een viertal avonden, waarop al onze leden zullen uitgenoodigd worden.

* * *

Wat nu *het jaarboek* betreft. We verkiezen dat boven een stel van vier of vijf afleveringen :

1° omdat het aangenamer is een groote bijdrage ineens te kunnen doorlezen in plaats van drie maanden te moeten wachten op het vervolg ;

2° omdat aldus geen enkele aflevering kan verloren gaan en het inbinden overbodig wordt ;

3° omdat we voor dat jaarboek andere opvattingen willen huldigen dan die, welke we tot hiertoe hebben toegepast.

Het moet worden een stuk Wuustwezelsch leven, waarin het nieuwere een plaats krijgt naast het oudere — zoodat het een band wordt tusschen het heden en het verleden.

Elk jaar zal het een tiental bijdragen bevatten. O. m. :

1. *Geschiedenis der gemeente en der streek* zooals we die tot hiertoe hebben behandeld in ons tijdschrift.

2. *Geschiedenis van de oude gebouwen* en inzonderheid van de *oude hoeven* met talrijke illustraties.

3. *Het Volksleven* zooals het tot uiting komt in de volksvereenigingen. Eén gilde werd reeds behandeld (St. Kristoffels-gilde door Pastoor Van Horenbeeck z. g.) — nu moeten de *andere gilden* nog aan de beurt komen : St. Sebastiaan, St. Joris, St. Ambrosius, enz.

4. Maar ook de jongere vereenigingen moeten hun beurt krijgen. Waarom niet? Zijn ze geen brok volksleven en is hun historie minder interessant omdat zij amper een eeuw oud is zooals die van het Pompierskorps (1834) of een halve eeuw zooals die van de « De Jonge Schenten » (1879) of slechts een paar tientallen van jaren zooals de meeste der floreerende maatschappijen? De geschiedenis der « jonge » maatschappijen moet worden opgeteekend, anders zal men er over eenige jaren niet veel meer van kunnen samenbrengen. Wij houden geen « gildeboeken » zooals onze voorouders!

5. Andere instellingen — die een ander doel hebben dan vermaak — wachten op hun geschiedenis: Tusschen haakjes weze gezegd, dat ons een belangrijke studie over de « Noord-watering van Wuustwezel en de heideontginning » werd toegezegd.

6. Aan de *folklore* zal een ruime plaats worden voorbehouden.

7. Natuurlijk zal de *bibliographie* niet verwaarloosd worden.

8. We willen ook documentatie-materiaal vastleggen en zullen opteekenen de voornaamste gebeurtenissen van het afgelopen jaar, van vijftig en honderd jaar geleden, evenals statistieken betreffende bevolking, uitbreiding der gemeente, enz.

9. En waarom niet een paar *Wezelsche novellen*?

Zeër zeker komen er dan nog interessante bijdragen, die we thans nog niet kunnen voorzien....

Vele vooraanstaande en bevoegde personen hebben ons reeds hun medewerking toegezegd, zoowel voor de « *Wesalia-avonden* » als voor het Jaarboek. Zoodat op dit punt onze leden alle voldoening zullen krijgen.

* * *

Zoo opgevat zal men op het einde van elk jaar zeer verlangend uitzien naar het « *Wesalia-jaarboek* ». Niet alleen de Wuustwezelaren maar ook de vreemden, niet alleen de geschiedkundigen en de folkloristen, maar ook de gewone lezers moeten er hun gading in vinden, kortom, ELKEEN MOET ER WAT AAN HEBBEN.

Daarom ook willen we het binnen het bereik van elkeen stellen en zal de prijs van het jaarboek *tien frank* bedragen — inbegrepen het lidmaatschap van den Kring.

Degenen, die onze actie willen steunen, kunnen zich laten inschrijven als *beschermend lid*, mits een bijdrage van *vijf en twintig frank*. Zij zullen het jaarboek ontvangen in luxe-uitgave (linnen band).

Elk jaar zullen wij de lijst der leden en beschermende leden in het jaarboek afdrukken.

Hierbij ingesloten vinden onze lezers een inschrijvingskaart, welke wij hen verzoeken ons zeer spoedig ingevuld te willen terugzenden. Wij zouden zeer dankbaar zijn indien het bedrag werd gestort op postcheckrekening nr. 1656.25 (F. Verstraelen, Wuustwezel).

Aan degenen, die vóór 1 Mei a. s. niet hebben ingeschreven, zullen wij zoo vrij zijn een postkwijting aan te bieden.

* * *

Tien jaar lang hebben we mogen rekenen op den steun van meer dan driehonderd leden. We betrouwen erop, dat ze ook in de toekomst hun Kring niet in den steek zullen laten.

WESALIA.

De boekhouding van « Den dobbelen Arendt »

Het herbergboek van Hendrik de Crom.

(1672-1705)

Tot in de vorige eeuw kende men te Wuustwezel twee voorname middenpunten rond dewelke het dorpsleven zich bewoog. Daar was de « *Plaetse* » (wat wij nu noemen « het Dorp ») rondom de kerk met de kamers der drie schuttersgilden, de school, de pastorie, de kosterij, vele afspanningen waaronder « *den Hertogh van Beyeren* » en « *De Weirelt* », de brouwerij « *Den Coninck van Spagnien* » en de huizen van eenige voorname ingezetenen.

Maar als men vandaar uit het Kerkpad volgde ofwel den Lijkweg en de Slijkstraat, kwam men aan het kruispunt op de groote baan, die van Breda naar Antwerpen liep met Wuustwezel juist halfweg. Langs daar trokken sinds eeuwen de legers van Noord naar Zuid en van Zuid naar Noord, daar werden de zware vrachten turf opgeladen, welke op schokkende karren naar Antwerpen werden gevoerd, daar was de drie-

hoekige open plaats waar de smid en de wagenmaker hun handen vol hadden, daar was het eigenlijke aanknooppingspunt met de buitenwereld. Daar op den *Kruisweg* trof men de groote afspanningen aan zooals « *de Keyzerscroone* » gehouden door Schout Peter Maesmans, « *de Haenscorff* » bij Cornelis Van Aerde en de voornaamste « *den dobbelen Arendt* » waar Hendrik de Crom den scepter zwaaid, krijgsvolk logeerde, bier brouwde, geld leende, turf verkocht, den reizenden passant ontving, een boerderij uitbaatte en handel dreef in allerlei kleine en groote zaken.

We hebben te Wuustwezel het verschijnsel gekend der rivaliteit tusschen twee dorpgedeelten. Het kwam op een hoogtepunt in het begin der vorige eeuw toen in 1806 den strijd gevoerd werd over de richting van den nieuwen steenweg, de Napoleonsbaan, die Parijs met Amsterdam moest verbinden. We hebben vroeger reeds breedvoerig dien tijd verhaald (1) die, zooals men weet, uitviel in het voordeel van « die van het Dorp ». Het Posthuis van den Kruisweg waar volgens de legende Napoleon had gelogeerd verloor zijn beteekenis en de familie Hens bouwde het nieuwe Posthuis tegen de nieuwe baan.

Natuurlijk had de Kruisweg een eigen Kermis, die veel voornamer en veel rumoeriger was als de oorspronkelijke Dorpkermis. En nu nog spreekt men van « Kruiswegsche Kermis » alhoewel ze gehouden wordt langsheen den grooten steenweg en er op den eigenlijken Kruisweg geen spoor meer van te zien is. Stilaan is ze doodgegaan en de volksspelen, die er voor enkele jaren nog gehouden werden, waren als de laatste stuiptrekkingen.

* * *

Doch keeren we terug tot onzen « *dobbelen Arendt* ». Het lijvige register der « *Metinge en schattinge van de gronden en erven van den geheelen dorpe van Wuustwesel, begonst 1662 en voleind 1663* » maakt melding op naam van Hendrick de Crom van « *eene afspanninge met huysinge, schuer, brouwerie, stallinge en houe op den Cruyswegh genaemt den dobbelen Arendt met lant en Drieschen regenoterende oost de Slyckstrate, suyt den Waterloop, west Cornelis Adriaen Daelmans en noort de bane 211 1/2 roeden.* » (2)

(1) « *Wesalia* » I (1926) blz. 4-7 en 26-29.

(2) folio 161-162.

Het is dus het oude Posthuis op den hoek van de Slijkstraat, een typische afspanning, uit den ouden tijd met de groote gelagzaal en den ruimen rijstal, met bovenop den ruiters met den posthoorn, het erkenningsteeken der oude posthuizen, een afspanning zooals we die beschreven zien door Conscience en Snieders. En nu nog zal men in de groene ruitjes en op de staldeuren de namen gesneden vinden van soldaten, die voor het nageslacht de sporen van hun kortstondig verblijf wilden achterlaten. Misschien vindt men er nu nog de soldatenrijmpjes, waarvan we er een mochten opteekenen, mooi in al zijn soldateske grofheid, doch dat we hier maar best achterwege zullen laten...

Het herbergboek.

Door een gelukkig toeval kwamen we in bezit van de boekhouding van Hendrik de Crom, den waard uit « *den dobbelen Arendt* ». Als we zeggen « boekhouding » dan stelle men zich niet voor een reeks Kas- en Grootboeken, doch wel één enkel langwerpig boek (41 x 16 cm.) van 140 foliobladen gebonden in een perkamenten band, waarop nog duidelijk de sporen merkbaar zijn van de dranken, waarmede destijds de herbergtafels van den « dobbelen Arendt » waren gedrenkt. Maar muffe papierreuk heeft na twee en een half eeuw tijds den geur van brandewijn vervangen.

Gedurende een dertigtal jaren, van 1672-1705, was dit boek de vertrouwde lotgenoot van Hendrik de Crom, zoodat het ons toelaat een kijk te nemen in zijn zakenleven, en tevens in staat stelt bijzonderheden, (en welke bijzonderheden!) op te teekenen uit het alledaagsche leven onzer voorouders.

Bij een eerste zicht hebben we het boek terzij gelegd, de aantekeningen leken ons te dor en te droog, al hadden ze ook betrekking op duizenden tonnen groot en klein bier. Langen tijd hadden we geen verdere aandacht besteed aan dit verfromfaaide herbergboek, tot we ons de moeite getroostten een tiental bladen te ontcijferen. En daar sprak het plots een wondere taal, die schrill afstak tegen de archaische vormen der oude bescheiden. Dit boek tooverde ons voor oogen een eigen wereld van twee en een halve eeuw geleden, een eigenaardig leven dat zich afspeelde in en rondom de aloude afspanning op den Kruisweg. Daar verschenen de dorpelings zooals ze waren al drinkend bier en brandewijn op gildefeesten en Kermisdagen, heele regimenten met kolonels en generaals,

de Rijngraaf en de Proovoost van Brabant op doortocht door het aloude hertogdom, ook Dirk, de voerman van het Schelleken en zooveel anderen. We wonen verkooping en zien hoe de waard overeenkomsten afsluit met zijn schuldenaars, zijn huurders en zijn dienstboden. We leeren bijzonderheden kennen der moer- en turfuitbating, der brouwerij en van den winkel van Hendrik de Crom. En als het hem slecht gaat in zijn gezin en in zijn zaken, dan laat zulks sporen na in dit wondere boek...

Voor de kennis der landelijke economie in Brabant is zulk journaal van een Kempische afspanning van zoo groote waarde als de nagelaten documenten van een groote compagnie voor de economische geschiedenis van een land. Meer nog, zulk herbergboek geeft in hooge mate de kleur en de stemming weer. Het is een stuk vastgelegd dorpsleven. Het heeft op ons denzelfden indruk gemaakt als de studentenbrieven uit de 17^e eeuw, die we voor een paar jaren publiceerden. Evenmin als bij die publicatie kunnen we thans alles overnemen uit dit lijvig boek. We moeten ons bepalen bij de meest typische bijzonderheden, die we zullen samenbrengen in een tiental hoofdstukjes.

* * *

In het boek is niet de minste orde te bespeuren, alhoewel er aanvankelijk wel naar gestreefd was aan elken schuldenaar een speciale bladzijde voor te behouden. Vandaar ook een soort register met de verschillende namen, verwijzend naar de folio's verder in het boek. Niet alle posten werden rechtstreeks in het boek genoteerd. De schalie was ook in gebruik en zoo zien we aantekeningen in dezer voege « *Van de schalie overgezet, dat Van der Schuerens volk verscheiden keeren hebben gehaald, beloopt 2 gulden, 8 stuivers, 3 oort.*

Meestal werd alles ondereen geschreven en na eenigen tijd voldaan. Ofwel werd er dan doodgewoon « een streep over de rekening gegeven » ofwel, als Hendrik de Crom ook te betalen had werd er « afgerekend ». Een voorbeeld :

1683. Den 2 Augustus afgerekend met Willem Mathys Goetstouwers van het geld, dat dezelve aan mij heeft gegeven en heeft verdiend aan een loopen boekweilt en daar Claes Peer van Eeckeren, genaamd Jordaens twaalf gulden gekort heeft voor Jan Leyssen van wegen de Weeskinderen Hendrik van Bael, zoo altesamen gekort dat Willem moet korten, zoodat mij nog zuiver komt de somme van twee en veertig gulden drij stuivers dat Willem Mathys Goetstouwers heeft gewoond op mijn goed. (Onderteekend door beiden.)

Ziehier eenige veel voorkomende posten :

- *Verteerd in bier, brandewijn, tobak en eten. (1 gl. 6 1/2 st.)*
- *in eten en drinken samen (6 gl. 1 st.)*
- *Jan Gabriels verteerd aan verscheiden malen en een stoop bier thuis gehaald (3 st.)*
- *zijn zoon verteerd en aan baanbier medegenomen (8 st.)*
- *een vierendeel klein bier (15 st.)*

Om een idee te hebben van de bedragen welke Hendrik de Crom voor verteerde gelagen te vorderen had, vermelden we dat Eeckelmans van Januari tot Augustus 1674 aangeschreven staat voor de som van 460 gl. 1 st. 3 oort.

We copieeren hier nog een typische afrekening :

« Den 26 April 1704 gerekend met Jan Verheyen en Jenneken zijn huisvrouw van werk en haar spinnen medegerekend en eenig bier gehaald met den pot. Tegen malkander afgerekend dat hij heeft verdiend op de huur verschenen te half Meert 1704 beloopt de somme van drij gulden, eenen stuiver eenen halven. »

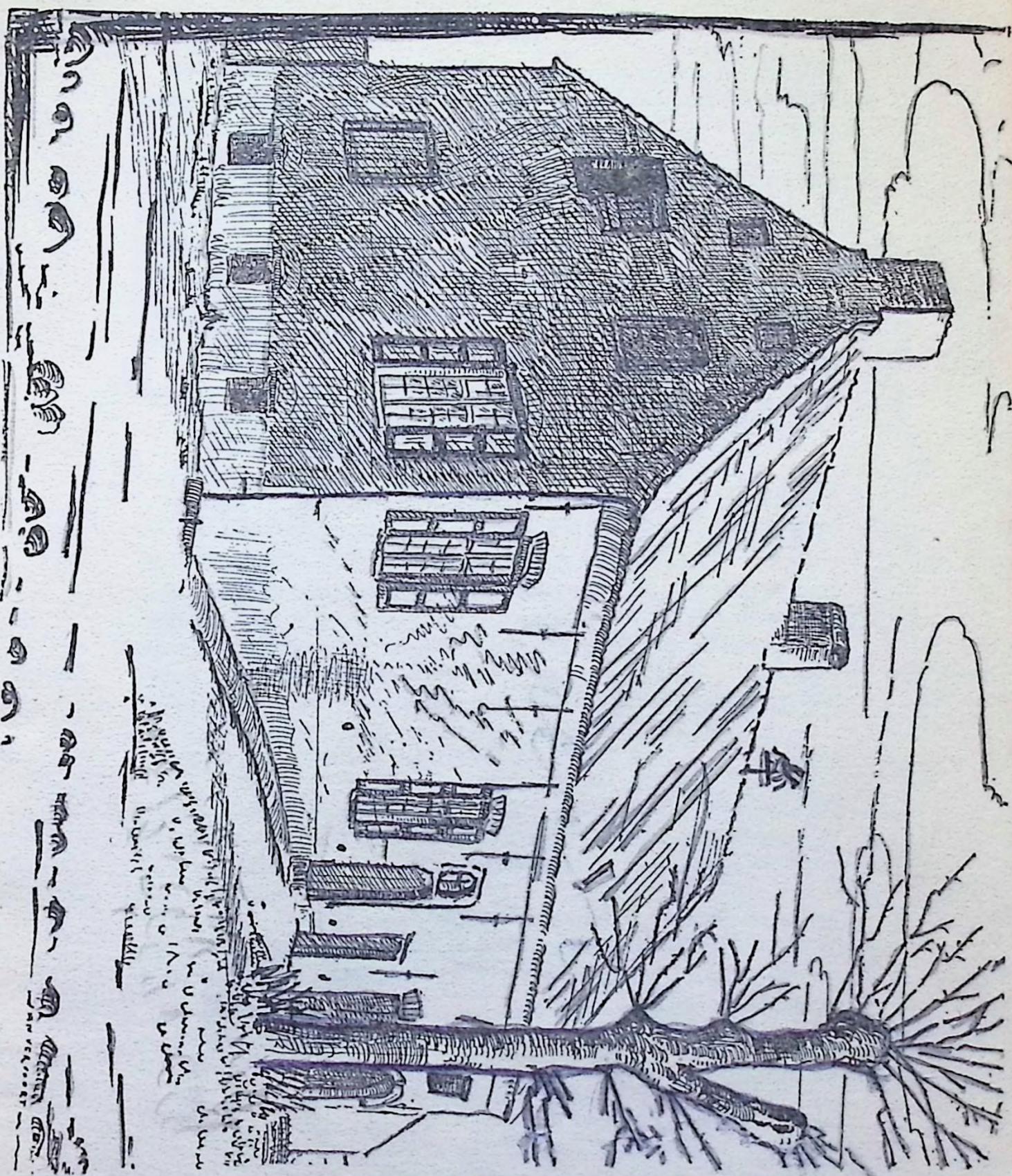
Ziehier eenige prijzen :

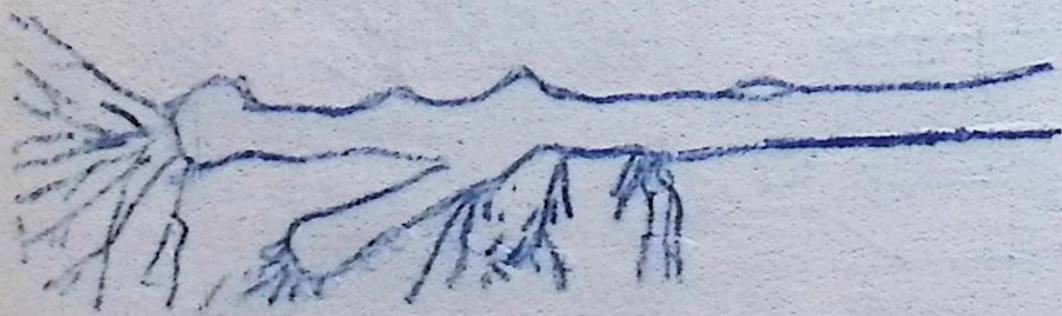
1 brood	10 stuivers
1 pond witte kaas	3 1/2 st.
1 pond groene kaas	2 st.
50 haringen	16 st.
1/2 ton goed bier	3 gulden
1/2 ton klein bier	1 1/2 grlden
1 kan bier (1)	2 st.
1 pot Antwerpsch bier	2 st.
1 pot sterk bier	3 st.
1 pot wijn	10 st.
1 pint wijn	5 st.
1 flesch brandewijn	15 st.
1 veertel koren (= 77 l.)	2 gl. 6 st.
1 vierendeel tabak (= 125 gr.)	4 st.
1 kwartier haver (= 5 l.)	4 st.
1 spint haver (= 1/4 schepel = 2 1/2 l.)	2 st.
1 bussel latten	9 st.
100 bezembanden	8 st.
1 kar turf te Antwerpen geleverd	4 gl.

(1) Een kan is ongeveer 1 liter.

een pot = 1 1/3 l.

een pint = een halve pot = 0,69 l.

Wanneer ?

Niet steeds werd in het herbergboek een datum genoteerd. Zooals het thans nog de gewoonte is op onze Kempische dorpen rekende men vooral met de heilighdagen en met bepaalde gebeurtenissen, die in het geheugen blijven geprent.

Zoo vinden we in de rekening van Adriaan De Wolf : « *Als hij trouwde, gehaald 11 kannen bier (1 gl. 2 st.)* »

Andere voorbeelden :

— 1671, den 19 Augustus op Wesel kermis heeft Jan Gorts met zijn vrouw verteerd in eten en drinken, wijn, bier en brandewijn (3 gl. 10 st.)

— 1680. Als Adam Cornelis Jan Kerstens zijn hoeve heeft gepacht toen verteerd en nog geld gegeven samen 1 gl. en 5 st.

— Meester Aert verteerd als hij bij Vander Vloet heeft gewerkt...

— « Als hij naer Huybergen gonck en af quamp ».

— Toen zij naar 't moer trokken.

— Toen hij naar Sint-Job ging met Jacob Bastiaensen (2 gl. 14 st.)

— Op Wezel kermis heeft Cornelis Antonis Heuvelmans verteerd aan bier en wijn, brandewijn en toeback samen 2 gl. 15 st.

Sint Niklaasgilde. De voerlieden, die moer en turf vervoerden langs de baan waren gegroepeerd in een gilde, die haar kamer had in « *Den Dobbelen Arendt* » — Hiervan zijn vele sporen achtergebleven, zoo o. m.

Jan Huybrechts den eersten dag op « Sinteniklas teren » vertelt (1 gl. 3 1/2 st.) en Huybrecht in wijn verteerd (10 st.)

den 2ⁿ dag Huybrecht verteerd (1 gl. 6 1/2 st.)

den 3ⁿ dag 1 gl. 4 st.) 's Zondags (1 gl. 7 1/2 st.)

Huybrecht Wouters was op Sint-Niklaasdag ook van de partij samen met « de Knechts van mijn Heer » (Jacob van der Ryt was toen heer van Wuustwezel) en ze verteerden er op de drie teerdagen 4 gulden 1 st.

Op folio 52 van het boek is een gedeelte der rekening van Hendrik Valentijn te vinden, « *overgezet uit de kladde van de gelagen van Sinterklaas* » en wel van de jaren 1674 tot 1680.

Koopdag. Vele openbare verkoopingën werden gehouden in de gelagkamer van « den Dobbelen Arendt ». We knippen uit de rekening der erfgenamen Huybrechts :

15 Dec. *Cornelis Huybrechts met den Advokaat (2 gl. 4 st.)*

Jan Huybrechts 16-17-18-18-20 met mijnheer Resman verteerd in wijn, bier en kost (16 gl. 19 st.)

Den advokaat 's anderendaags verteerd (2 gl. 16 st.)

- 30 Dec. de advokaat (1 gld. 7 st.)
8 Jan. hebben de wethouders verteerd toen het goed gekaveld was en Jan niet en kwam (1 gld. 16 st.)
22 Jan. Als het goed ingezet is, verteerd met de wethouders (3 gl. 15 st.) Toen de slag gegeven is met de wet verteerd (6 gld. 2 st.)
26 tot 30 Jan. met den advokaat eten en drinken (11 gl.)
Met Jan Huybrechte afgerekend van hetgene dat hij met zijn erfgenamen heeft verteerd beloopt de somme van 117 gl. 8 st. 2 oort. Hierop heeft Jan Huybrechts mij een briefken gegeven van honderd gulden. Op het inzetten van de stee van de erfgenamen Huybrecht Jacob. Toens verteerd vijf gulden 6 st.
19 Februari als de slag erover was, verteerd in bier en wijn samen bijeen gerekend 11 gl. 10 st.)
Cornelis en Willem Huybrechts nog na gedronken zeven kannen bier komt 14 st.

Allerlei klanten en reizende passanten.

Wie vertrouwd is met het leven onzer Kempische dorpen weet welk een rol de dorpsherbergen spelen. Ze zijn de vergaderplaats waar het wel en wee van het gansche dorp wordt bepraat, de waard, die al de praatjes moet aanhooren en voortvertellen vervult op den duur de functie van een « gesproken dagblad ». Bij Hendrik de Crom kwam haast elkeen zijn glas drinken om « af te spreken » zooals het heet in het boek en om terzelfdertijd het nieuws te vernemen dat de reizende passanten van heinde en ver aanbrachten.

De molenmakers en de schaliedekkers waren er vaste klanten, doch slechte betalers, ze staan elk jaar voor groote sommen in 't krijt. Zoo ook « *Dierck den voerman van het schelleken* » (1) dien we meermaals in gezelschap vinden van « *den broeder van Breda* ».

Wie nooit voorbijreed was Willem van Merksplas (2) die steeds een of ander meenam, nu weer een ton bier dan weer

(1) Het Scheldeken is de naam van een oud stadsgedeelte te Antwerpen. « Zeer waarschijnlijk was dit de naam van het gansch kwartier, midden hetwelk het huidig Scheldeken gelegen is, het kwartier namelijk van de St. Michielstraat (Kloosterstrat) tot aan de Hooiwerf. Hier hadden we toegang toe door de « *Porte vant Scelleken* ». Groot en klein Scheldeken, zijn reeds vermeld in 1342 ». Prims en Verbeeck. Antwerpsch Straatnamenboek. blz. 265.

(2) Merblaes, Merckblas, Merckxblaes.

koren, en als hij in geldnood zat klopte hij in «den dobbelen Arendt» aan. Soms kwam hij ook met zijn huisvrouw, die eveneens 3 gulden leende.

Hendrik Peeters van Alfen was een belangrijke afnemer van bier, hoofdzakelijk van «klein bier» hetwelk door zijn knecht werd afgehaald. Als de vrouw of de dochter van Hendrik Peeters op hun doortocht naar Antwerpen den «dobbelen Arendt» aandeden was het gewoonlijk om een paar gulden te ontleenen, welke dan met het bier samen werden afgerekend (f° 93-94).

De heeren van het klooster van Huibergen.

Pater Benedictus Struyven procurator was een voornaam personnage. Hij was gewoonlijk vergezeld van den vorster en een voerman, die vaak alleen met het voertuig terugkwam. Deze heer was dan op ronde voor het innen van cynsen en renten. Meestal kwamen de cynsplichtigen in de kamer van den «dobbelen Arendt» samen en werden daar onthaald op bier van 't vat («op de kamer 7 kannen vaatbier, komt 17 1/2 st.») De vorster had dan te voren driemaal aangekondigd wanneer «Mijnheer Streuve» zou passeeren (3 publicatiën 6 st.)

Ziehier uit de rekening van den cijnshaffer (f° 94 v°)

1696, den 2 3 en 4 December heeft Mijnheer Streuve verteerd zes gulden 4 1/2 st. te weten :
voor de personen van de rent betaald 1 g. 14 st.
voor het peerd van den voerman. 1 gl. 12 1/2 st.
Mijnheer Strueve met Aert, zynen voerman samen verteerd in eten, bier, brandewijn, tabak, samen bijeen gerekend 2 gl. 18 st.

Hendrik de Crom voldeed bij deze gelegenheid ook de huur der Ginnecksche (Ginninckxse) weide — vijf gulden per jaar.

Als de prior op reis was bezorgde de waard uit «den dobbelen Arendt» hem de noodige fondsen — o. m. «1683 den 13 December aan den heer prior van Uuybergen gegeven acht gulden geld en twee gulden verteerd, samen 10 gl.»

Ziehier nog eenige uittreksels uit de rekeningen der heeren van Huibergen : (f° 95-104.)

— « Aan den heer Prior gezonden 1 kalkoen van achttien pond tot 12 stuivers het pond, komt de somme van 10 gl. 16 st.

— « De heeren gedronken 9 $\frac{1}{2}$ pot wijn, komt	4 gl. 15 st.
15 kannen bier 2 $\frac{1}{2}$ st. de kan	1 gl. 17 $\frac{1}{2}$ st.
voor den kost van de heeren	1 gl. 10 st.
De boeren 9 potten bier	18 st.

Deze bovenstaande rekening met mijnheer Prior geliquideerd.»

— Den 19 November 1686 heeft de heer prior van Huibergen verteerd en voor de boeren afgetrokken, die de rent kwamen betalen 2 gl. 2 st.

— Mijnheer prior Coebergen verteerd als hij van Turnhout kwam :

De Postwagen uit Breda hield regelmatig halt in den dubbel-
len Arend. Peeter Nys en zijn voerlieden lieten telkens hun
verteer opschrijven.

Peeter Nys, zoon, in 6 à 7 keeren verteerd in hooi en haver.

In twee keeren weg en weer samen 2 gl. 7 st.

Het vermelden waard is wel deze notitie : « 1696 den 1 Fe-
bruari Peeter Nys zoon en dochters en andere « begeynen. »
samen verteerd 1 gl. 1 st. (Waren het werkelijk begijnen, of
was het als spot bedoeld ?)

Het gebeurde ook wel, dat er groot verteer werd gemaakt :
« 1695 den 11 en 12 Mei de zoon en de voerlie van Peeter Nys
verteerd in bier, brandewijn, hooi en haver samen bijeengere-
kend de som van 6 gl. 7 st. »

De Onderpastoors

Nadat we de rekening der heeren van Huibergen hebben
uitgepluisd kunnen we ook wel een oogslag werpen op de
« loopende rekeningen » van de onderpastoors.

E. H. Nicasius van Coeckhoven was onderpastoor te Wuust-
wezel van 1624 tot 1682 (1) dus bijna zestig jaar lang ! Hij was
een trouwe klant van « den Dobbelen Arendt.

Niet alleen was hij een regelmatig afnemer van bier, maar
ook brandewijn en vleesh werd hen geleverd.

Uit de rekening van 1675 :

*3 $\frac{1}{3}$ ton goed bier — 21 gl.
een ton bier en een half vat sterk bier 10 gl.
een stuk vleesch 1 gl. 12 st.
twee stukken vleesch 33 pond (4 gl. 3 $\frac{1}{3}$ st.)
enz.*

(1) In het doodboek vinden we : « 1682, februiarius 4, Sepultus est R.
Dominus Nicasius van Coeckhoven, vicepastor noster, in templo cum
exequiis. »

Tot korten tijd voor zijn dood ging de bierlevering voort. (In 1682 vinden we nog aangestipt « *geleverd aan mijnheer 1 half ton bier. 3 gl.* »)

Onderpastoor Nicasius werd opgevolgd door E. H. Peeter Huenaerts, die de onderpastorij bouwde. (1)

« *Mijnheer Huenaert, onderpastoor tot Wuestwezel* » kwam zelden alleen, doch steeds in gezelschap van dorpelingen.

— » *met Claes Cornelissen verteerd 1 glas Leuvensch bier en 1 glas wijn (4 st.)*

— *met Willem den bakker verteerd 2 pinten wijn (10 st.)*

— *aan Mijnheer Huenaert gegeven 2½ gulden.*

Deze onderpastoor was alleszins een matige klant. Hij verteerde op een heel jaar slechts voor iets meer dan zeven gulden.

Andere bezoekers

Tasschen de toevallige klanten vinden we den *Provoost van Brabant*.

« *gelogeed den Provoost van Brabant met twee knechts en drij peerden, gegeven hooi en haver. Hun den kost gegeven.*

Gedronken 12 potten Antwerpsch bier 1 gl. 4 st.

28 potten sterk bier 4 gl. 6 st.

12 pinten wijn beloopt 3 gl. —

Ook de *Drossaard van Meerhout* kwam op 30 Juni 1697 langs de baan en klopte aan bij Hendrik de Crom, welke noteerde :

« *Aen Menheer den Drossaert van Merhout aen gelt en soo hij heeft vertert — 3 gl. 1 st.* »

Wie regelmatig den « *Dobbelen Arendt* » aandeed was *Mijnheer Van Stoegh*, die o. m. op 25 April 1672 met *Van der Schueren* verteerde aan wijn en Antwerpsch bier 1 gl. 3 1/2 st. Andere posten :

Mijnheer Van Stoegh gegeven eenen « pattaekon » als hij naar Bergen (op Zoom) reed en toen verteerd 8 st. samen 2 gl. 18 st.

Twee pinten haver wijn en bier (1 gl. 13 st.)

Drie pinten wijn doen halen (15 st.)

Verteerd als hij naar Nieuwmoer ging (4 st.)

Bij de Crom voorzag men zich van provisie voor de reis : « *De knecht van Mevrouw Frederickx verteerd met zijn peerd en haver en klaver medegenomen voor onderweg (19 st.)*

(1) cfr. « *Wesalia* » IV (1929) nrs. 3 en 4.

In de jaren 1686-1690 vinden we dikwijls de *familie van Ertryck* vermeld zoo onder vele andere :

— *Van Ertryck met zyn volk verteerd in verscheidene malen samen (4 gl. 16 st.)*

— *den 29 April 1686 de moeder verteerd met het peerd (13 st.)*

— *Van Ertryck met zyn kozijn verteerd in twee verscheiden keeren (17 st.)*

— *1690 Joffrau van Ertryck met haar kinderen als zij van de processie kwamen van Lier, toen verteerd en het peerd (1 gl. 18 st.)*

Meermalen vinden we twee of meer knechten, die samen verteer maken, wat wordt genoteerd, vermoedelijk om door hun bazen betaald te worden.

b. v. Den 29 en 30 Janaari 1697 heeft de knecht van Baas de Ridder en de knecht uit « Het Fortuin » en Korsten met hun drieën verteerd samen in kost en drank (2 gl. 15 st.)

Boudewijn Tiembael kwam met regelmatige tusschenpoozen in de afspanning, met zyn knecht of met zyn voerlieden.

We vinden telkens aangestipt, dat *de tol* betaald werd, waaruit we mogen besluiten dat op den Kruisweg tol te betalen was.

De Kermis bracht elk jaar enkele goede dagen voor de afspanning en de herberg. Rond dien tijd komen er vele namen voor van vreemdelingen zooals Peeter den Wagenmaker van Stabroek, Metser Jan van Roosendaal, Metser Aert van Hoogstraten, enz.

De barbiers hadden het dan druk en bleven overnachten : « *Voor het bed met zyn toebehoorten, dat de barbiers hebben gebruikt* » (1 gl. 16 st.).

Krijgsvolk.

De groote baan, die twee versterkte steden, Breda en Antwerpen verbond, moest een voorname verkeersweg zijn voor het krijgsvolk, dat Brabant regelmatig doortrok. Het gemeentelijk archief van Wuustwezel is daarom zoo rijk aan « *lijsten van gelogeerde krijgslieden* » « *ordres de route* » kwittanties en andere stukken, die door de inwoners werden ingeleverd om vergoed te worden voor leveranties « *kost en logiest* ».

Het herbergboek van Hendrik de Crom krioelt van aanduidingen, die wijzen op een druk bezoek van allerhande krijgslieden, doch meestal oversten met de noodige dienaars.

In het herbergboek staan deze soldatenrekeningen zonder bepaalde orde uitgeschreven. We hebben den indruk, dat de « Dobbelen Arendt » er veel heeft aan toegelegd, want vele rekeningen staan nog « open » t.t.z. zonder een groot kruis erover. De « oorlogschade » van Hendrik de Crom werd zeker nooit gelijkwideerd.

We laten hier eenige dier losse uittreksels volgen :

« Zijn tot mijnen huize gekomen een kompanie ruiters waaraan ik »	
» heb gelogeerd eenen ritmeester, eenen adjudant, eenen luutenant- »	
» cornel, een kwartiermeester en eenen gereformeerden luutenant- »	
» Cornel. » Deze zes personen samen kost gegeven 8 stuivers ieder »	
man belooft	2 gl. 8 st.
's anderendaags den maaltijd gegeven 9 personen	4 gl 10 st.
gedronken 19 $\frac{1}{2}$ pinten wijn	4 gl. 17 $\frac{1}{2}$ st.
15 potten Antwerpsch bier	1 gl. 10 st.
16 potten bruin Stoeters bier	2 gl. —
14 potten sterk bier	2 gl. 2 st.
Tabak en brandewijn	0 gl. 15 st.
Van de officieren van eten en drinken,	
wijn en bier belooft	18 gl. 14 st. $\frac{1}{2}$. »

(De Crom rekent 12 st. te veel).

Daarenboven nog gehouden zeventien ruiters en knechts en die gegeven kost en drank en vier en twintig peerden. Nog kwijt geworden 12 mandelen recht strooi, die ik te Brecht heb gehaald en ieder mandel heb moeten koopen eenen schelling en een kar spurrie, die in Jan Kersten schuur lag, die zij onder hun peerden hebben gestrooid. »

* * *

Den 7 October 1672 hebben tot mynen huize gelogeerd de Kapitein-major, 2 edellieden en de kwartiermeester, trompetter en drij knechts. De officieren 's avonds met hun vieren geëten (2 gl.) De trompetter met hun vier personen geëten, ieder man 4 st. (16 st.)

* * *

In 1694 krijgt de baas uit den « Dobbelen Arendt » het bezoek van generaal Toep en zijn volk.

Hij logeert op 26 Februari den kwartiermeester Molder en den secretaris van Mijnheer Toep met zes ruiters en knechts en op een dag en een nacht maken die heeren een verteer van 26 gl. 2 st. En nu wordt het een heen en weer trekken.

Den 31 Mei komen de knechts van generaal Toep. De peerden die de « sees » hebben gebracht eten voor een gulden haver en 's anderendaags komt dan eindelijk de generaal, met kwartiermeester Verhaeft, 4 knechts en zes peerden (3 gl. 19 st.) Denzelfden dag krijgt hij op den koop toe nog een kapitein van de garde en een ander officier met twee peerden, welke tot 3 Juni blijven.

Te voren was het een komen en gaan van kapiteins met knechts en paarden. Ook de majoor van de Engelschen was van de partij en als het in October wat rustiger wordt, komen er nog twee sukkelaars : een gereformeerde alferis en een sergeant van de Spaanschen, zonder knechts en zonder paarden. Ze leggen het voordeelig aan boord, blijven twee dagen en twee nachten en verteren aan kost en drank 1 gl. 7 st.

* * *

De legerbenden, die in 1705 doortrekken zijn verarmd. In het boek staan ze nu aangeteekend als « een partij » die verteert 3 potten bier en voor 2 stuivers brood.

Er werd andermaal « gelogeerd een partij 17 of 18 man. » Ze hebben gedronken 22 potten bier en geëten 3 brooden, boter, witten kaas en een kant groenen kaas meêgedragen. En dat voor 2 gl. 5 st.

Twee officieren hebben geëten en voor 3 stuivers brandewijn gedronken (11 st.)

Tusschendoor vernemen we nog, dat « *mijn knecht tweemaal is moeten gaan werken naar de linies met mijn geburen* ». (De « linnekens » te Lilloo).

Den 14 September komt er dan weer « een partij » die 12 kannen bier drinkt, voor 12 stuivers brood en boter eet en 's anderendaags met paard en kar naar Zundert wordt gebracht, behalve een knecht, die bleef en nog 7 stuivers verteerde.

Met de *Fransche gevangenen*, die men in 1705 vanuit het Noorden aanvoerde op weg naar Antwerpen heeft onze waard veel te stellen gehad. Zij hebben « beschadigd en weggedragen 6 mandelen recht stroo, 14 mandelen verbrand. — Wel 300 mutsaarden weggedragen en verbrand — « Vermorteld » een kar hooi. — Wel een kar koren van den tas geworpen, weggedragen en « vermorteld ». Mijn peerd uit den stal gehaald en mede naar Zundert gereden om te zien waar de gevangenen bleven en mijn peerd toen den heelen dag gereed moeten houden om de gevangenen weg te voeren en die 's anderendaags weg gevoerd naar Antwerpen. »

Den 6 April 1693 den *Rijngraaf* gelogeerd met vijf andere heeren, nog acht personen, zes peerden, nog twee voerlieden, vier peerden.

De wachtmeester van de *Kurassiers* bleef voor 14 dagen en zijn paard 3 of 4 dagen. En van hetzelfde volk een korporaal, met zijn vrouw en kind.

Den 11 September 1693 gelogeerd 1 officier en 8 ruiters van de «garde du corps». Ze bleven tot 's anderendaags en lieten een rekening achter van meer dan 42 gulden. De officier met zijn peerd is dan nog gebleven gedurende 13 of 14 dagen. (20 gl. 12 st.) Hij vertrok dan met den Luitenant-Kolonel van de garde Cromseter, die vergezeld was van den ruiter, drie knechts en negen peerden.

Officieren, die in 1696 logeerden moesten een supplement van 1 gl. 12 st. betalen voor «6 bedden met schoon lakens.»

* * *

In 1695 krijgt de Crom voortdurend de «*garde du corps*» op bezoek. Den 5 Juni komt de Kolonel met zijn dochter, drie officieren, 8 ruiters en knechts en 13 peerden. De waard doet ze uitgeleide tot Merksem. 's Anderendaags is er weer een kapitein met een gansche groep en den 8 Juni komt *de hertog van Ormond* (1) met 13 muilezels, 4 peerden, 6 domestieken en 8 knechts. Het moet een heele stoet geweest zijn...

Hij logeert ook een boy en een kamerdienaar van den luitenant-kolonel.

Hij maakt kennis met soldaten van de lijfwacht van den hertog van Beieren, krijgt den regimentskwartiermeester met

(1) James Butler hertog van Ormond (Dublin 1655 — Avignon 1745) Leider van de Engelsch-Hollandsche expeditie naar Cadix (1702) — Onderkoning van Ierland (1703-1705 en 1710) — volgde den hertog van Marlborough op als kapitein-generaal en leidde vanaf 1712 de vijandelijkheden in de Zuidelijke Nederlanden.

De doortocht van den hertog van Ormond te Wuustwezel in 1695 staat in verband met den oorlog van de verbonden legers (Verbond van Augsburg) tegen de Franschen. Zwaar gewond te Steenkerke (1692) werd Ormond gevangen genomen te Neerwinden (1693). Hij ondernam verschillende reizen naar den Haag — vergezelde Willem III van Oranje. (Koning van England) — en toen hij in 1695 op den Kruisweg aanlandde was hij op weg naar het Walenland waar de legers weer tegenover malkander stonden (beleg van Namen).

De «garde du corps» waarover hierboven gesproken wordt, is de lijfwacht van Willem III.

den kapitein-provoost en zijn dochter te logeeren en als het bij hem te druk wordt laat hij soldaten logeeren in een huis in de buurt, bij Antonie Cools.

* * *

In October 1697 is de hertog van Ormond wederom op door-tocht. Twee kapiteins, twee kwartiermeesters, zes knechts en « een wijf » reizen vooraf met de bagage. Eindelijk komt dan de stalmeester met twee kapiteins, een ander officier en 14 knechts. Ze verteren aan bier, brandewijn en tabak 11 gl. 12 st.

Den 14 October 1696 logeert in den « Dobbelen Arendt » de luitenant-kolonel van de Zwitsers, met 4 knechts en 6 peerden. Na goed geëten en gedronken te hebben vertrekken zij en nemen meê voor onderweg : 6 pond kalfsvleesch, een hamelbont van 9 $\frac{1}{2}$ pond, een vetten haan en een koppel eendhanen. (Voor het braden rekent de Crom 4 gl. 6 st.) Geen wonder dat de Zwitsers een goede reputatie hebben in de Kempen en dat men van iemand, die erg dronken is, zegt dat hij « zoo zat is als een Zwitser. »

Op 4 November komt er een kapitein van de dragonders met zijn gevolg en half December weer een kolonel van de Engelschen. Deze drinkt 's avonds een pot wijn, 's morgens een pot heeten wijn en neemt een koppel gebraden hoenders en wit brood mede.

* * *

Den 15 September 1683 gelogeerd drie ruiters en vier peerden die naar den prins wachtten. Vermoedelijk is de prins (1) kort daarna weergekeerd, want nog in September vinden we : « door order van den gouverneur van Breda (Bredael) 1 cornet met 15 à 16 ruiters, die naar den prins wachtten.

Moer en turf.

De afspanning van Hendrik de Crom was gelegen vlak tegenover de *Heistraat*, langswaar de moer- en turfstekers hun brandstof wegvoerden uit de uitgestrekte moerterreinen, welke een eindelooze vlakke vormen tusschen Westdoorn, Achterbroek, Kalmthout, Wildert, Esschen, Achtmaal, Zundert en Wuustwezel en waar de Witheerenparochie Nieuw-

(1) Willem III van Oranje. (In 1688 Koning van Engeland, nadat hij zijn schoonvader Jacob II van den troon had gestooten).

moer als een eilandje middenin ligt. (1) Allerlei sagen en vertellingen zijn verbonden aan deze wijde eenzaamheid waar slechts in het goede seizoen enkele moer- en turfstekers kwamen werken, doch waar immer het schril geroep weerklonk van den kievit en het eentonig gegil van den fluitser, die met zijn geroep « d'hei uit » alle rustverstoorders verwenschte. In den winter zal de gelagzaal van « *Den Dobbelen Arendt* » wel de uitverkoren plaats geweest zijn om rondom het vuzend turfvuur de spookvertellingen tot hun recht te laten komen. We denken aan « *De Verzonken Klok...* »

... « Zoo komt dat op Sint-Mertensnacht
als Noordwind houdt zijn spook'ge jacht,
als 't wolkschoft vleermuisachtig rookt
langs 't maantje, van Gods wind bepoekt,
als 't denbosch gonzend nederkromt
daar er de wind in kaap'ren komt
en heel de heide kreunt en zoekt,
gansch Nieuwmoer aan het turfvuur toeft,
want uit des mutsaards roest'ge vlam
de angst'ge boer die klok vernam,
in 't regenruischen op de ruit ;
de klokgalm gromt er boven uit
wyl in den schoorsteen lachjes snat'ren
en luide roepen wild opschat'ren...
och, zeker dan de duivel trok
in 't Zwart Ven aan de gouden klok. (2)

We denken aan « Boer Kievit » aan « De Bloedkarros » aan zooveel Kempische vertellingen, aan zooveel sagen, die met onze heide verbonden zijn en die nu nog worden overgeleverd van geslacht op geslacht.

Om terug te keeren tot onze herberg, stippen we aan, dat de gestoken moer en turf langs speciaal daarvoor gegraven kanalen (turfvaarten) op vlotten werd weggevoerd naar Rozendaal en naar Breda ; maar ook Antwerpen haalde zijn moer in onze streken. (3) Naar Antwerpen ging de moer per kar en de voerlieden, die daarmede rijkelijk hun brood verdienden, hadden zich vereenigd in een gilde, die St. Niklaas, de patroon der voerlieden tot schutspatroon had. Deze St. Niklaasgilde had

(1) Over « Moer- en Turfultbating » zie « *Wesalia* » IV (1929) blz. 24-29 ; VII (1932) blz. 60-64.

(2) Uit « *De Betoverde Heide* » door Karel van den Oever. (Uit. « *Mercurius* » Antwerpen — z. j. blz. 34-35).

(3) Cfr. Dr FL. PRIMS. *Het Antwerpsche Turfdragersambacht*. — Antwerpen. (1923).

Vooreerst de overeenkomsten met de dienstboden zijn zeer typische « arbeidscontracten ». Een paar staaltjes :

26 April 1703 Joos Jan Cornelissen tot het jaar 1704 tot Mei toe, dat voor de somme van veertig gulden en twee hemden.

Toen « de Mei » gekomen was werd afgerekend met den knecht :

« Met Joos byeengerekend van geld, rookgoed, kousen, beloopt samen de som van 8 gl. 5 st.

Joos heeft gehaald geld voor eenen keel (kiel) te koopen en anderszins en verteerd 2 gl. 4 st.

Nog aan den kloonmaker 16 st.

4 Mei 1704 nog te goed 23 gl. 16 st. »

Een andere knechtsrekening :

« Den 4 Mei 1698 heb ik gehuurd Francies Knueten van Tiegem voor een jaar, dat voor de som van twintig gulden, twee hemden, een das, een paar kousen, een paar klonen (holsblokken) een kiel. De huur zal uitgaan te Meye 1699.

De 1 Mei 1699 byeengerekend van alles dat Francoos heeft gehad, zoo in geld, kousen, nog eenen hoed en klonen, beloopt samen 18 gulden. »

Niet alleen de dienstboden, doch ook de arbeiders, die voor een bepaald werk werden gehuurd, werden gedeeltelijk in natura vergoed. Zoo had Hendrik de Crom een huis, dat hij verhuurde aan degenen, die voor hen werkten.

« Den derden Meert 1703 afgerekend met Jan Willemans Knaeps, van hetgeen hij en zijn zoon met werken hebben verdiend en met den oogst en de huur van myn steeken (hofstedeken) tegen malkander afgetrokken en de zes gulden, die hij aan Jan Bertels moet goeddoen ook medegerekend, zoo dat mij komt van Jan Knapen dertien gulden 6 stuivers 2 oort. »

(Een kapmes, dat aan Jan Knapen was geleverd werd hem voor 14 stuivers aangerekend.)

« Den 16 Maart 1705 heb ik mijn huis verhuurd aan Jan Knapens land en dries en de wei op den Steertheuvel en moet betalen in ieder twintigsten penning elf stuivers zonder korten hoedanig zij mogen komen en moet zijnen aschhoop op de wei van den Steertheuvel brengen en die hij zal stoken niet mogen verkoopen en den dries daarmede bemesten.

Item is nog geconditioneerd, dat Jan ons in den Oogst acht dagen moet pikken of iets anders, dat wij hem te doen zullen geven, zonder

kosten en daarboven zal hij betalen voor huur de som van zes en twintig gulden, dat zal vervallen te half Maart 1706. »

Kan men nog een meer gemoedelijke overeenkomst vinden ?
En wat zeggen over deze afrekening :

« Peeter Cornelissen voor mij hout gekloven en met Willem Roelants dat toen opgedronken. Nog een schof helpen zaaien. Te half Meert voor mij gebrouwen en verdiend 1 gl. 5 st. Den 19 Meert verteerd en met de kaart verloren 8 st. »

Het lag in de gewoonte eigendommen te verhuren met het leveren van een bepaalden arbeid als voorwaarde. Zoo hebben we een merkwaardige huurovereenkomst betreffende het steden en waarbij is vastgesteld dat de huurder moet helpen bij het « moeren », terwijl in de afrekening spraak is van spinnen.

« Den 3 Januari 1703 myn steeken verhuurd, teweten huis en binnenhof, dries en het « voorste » land aan Jan Verheyen voor drie jaren ingaande te half Maart 1703, dat voor twintig gulden jaarlyks, op conditie, dat denzelven Jan alle jaren voor ons in het Moer zou moeten werken om turf te maken of hij mag geen hout kappen of bossen of aan geen grachten vlaggen (1) en moet in ieder bede geven omtrent 9 st.

Gehurd in presentie van Aert Jansen Sgrauw en Lendert zijn oom. »

« Den 16 April 1704 gerekend met Jan Verheyen en Jenneken, zijn huisvrouw van werk en haar spinnen medegerekend en eenig bier gehaald met den pot. Tegen malkander afgerekend, dat hij heeft verdiend op de huur verschenen te half Maart 1704, belooft de som van drij gulden een stuiver en een halven. »

Nog een afrekening van verhuring met zeer speciale voorwaarden :

« Den 12 Maart 1705 gerekend met Jan Verheyen, present Aert Schrauwen en Niklaas De Wolf als getuigen, afgerekend van twee jaren huren, zoodat mij zuiver komt achttien gulden, mits dat ik moet hebben den kordewagen, mits dat Jan voor mij moet tot den Mei werken. »

(1) Met de « vlagzeis » graszoden afhakken van de grachtkanten. (Ook plaggen, schadden.)

Ambachtslieden.

In het boek vinden we vele aanduidingen over ambachtslieden, die voor rekening van Hendrik de Crom een of ander werk uitvoerden en die dan gedeeltelijk « in natura » werden betaald.

In 1680 liet hij zijn schuur heropbouwen : « *Aan Jan Rennen en Huybrecht Goetstouwers een schuur besteed om af te breken en weder op te zetten, dat voor zes patacons en half op hun eigen kost. Denzelfden dag verteerd 6 st. — Bij Jacob Hendrickx verschoten 1 gl.* » Verder wordt in rekening gebracht kunnen bier, witte kaas, groene kaas, brood, enz.

Toen eindelijk den 23 Mei 1680 de schuur in orde was, werd afgerekend. Na aftrok van de voorschotten, eten en drinken bleef er van de 6 $\frac{1}{2}$ patacons (65 gulden) nog 6 gl. 2 $\frac{1}{2}$ st. over voor Jan Rennen.

Deze verkoos verder met gesloten beurzen te betalen. Hij verteerde « in verscheide keeren » nog 3 st. en haalde in October en later tweemaal een halve ton bier tegen 3 gulden. Over den halven stuiver werd niet meer gesproken en Hendrik De Crom noteerde : « *Hiermede Jan Peeter Rennen is betaald* ».

Huibrecht Goetstouwers ontving voor zijn deel 3 gl. 17 $\frac{1}{2}$ st.

* * *

Natuurlijk had Hendrik de Crom uitvoerige rekeningen met den hoefsmid. Het beslaan zijner paarden werd per jaar aanbesteed. « *Aan Adriaan Huybrechts mijn peerd besteed om een jaar te beslaan dat voor 3 gl. 3 st.* » Zoo gaat het van het eene jaar op het andere, vervallend op Nieuwjaar. Voor 1688 vinden we : « *Mijn peerd besteed om op yzers te houden gaan en yszers te scherpen en dat voor een ton en een vierdeel klein bier, voor een jaar.* » (Een half vat kostte 1 gl. 10 st.)

Ook de metser kwam nu en dan van pas : « *1685 heb ik mijn kamer besteed te metsen aan metser Aert van Hoogstraten. Gevel en muur van de hoogkamer en keuken af te zetten en dat voor acht gulden* ».

Brouwerij.

Men kon haast geen enkel blad vinden zonder er leveringen van heele en halve tonnen groot en klein hierop aangeteekend te zien. Ook vele andere posten betreffende de brouwerij komen er in voor ;

« In het jaar 1674 mijnen brouwketel vermaakt daaraan verdiend 2 gulden. Daarop verteerd 15 st. zoo komt hem daarvan 1 gl. 5 st.

CORNELIS ADAMS was leverancier van gerst. Ziehier de rekening over het jaar 1675 :

Den 18 Januari heeft mijn knecht bij Cornelis Adams gehaald tien veertelen gerst tegen 3 gl. 11 st. De veertel 35 gl. 10 st.

Den 21 dito aan Cornelis Adams gegeven twee Ducatons 6 gl. 6 st.

Den 22 dito ontvangen door mijnen knecht 10 veertelen gerst. beloopt de somme van 35 gl. 10 st.

De 28 Februari 1675 ontvangen van Cornelis Adams acht veertelen gerst, ieder veertel 3 gld. 14 st. 29 gl. 12 st.

Den 17 Maart aan C. A. gegeven aan geld en stof 23 gl. 10 st.

Aan C. A. 6 Juni gegeven 12 gl. —

Den 23 aan C. A. gegeven 11 gl. —

Verteerd 1 gl. 15 st.

Den 11 December aan C. A. gegeven 10 palacom 4 pinten bier 25 gl. 4 st.

(Hendr. De Crom ontving dus in 1675 van Adams 28 veertelen gerst of meer dan 20 Hl.)

Hop werd gekocht bij Monsieur Clippel — die anderzijds een goed afnemer van turf was. In 1685 kreeg de brouwer 51 pond hop en leverde een kar turf. In 1686 wordt de hop 5 $\frac{3}{4}$ st. aangerekend, doch later in 1688 geldt hij nog slecht 3 st. per pond.

Voor Mout ging hij naar Kalmthout bij Unibrecht den Mulder. Maar gewoonlijk mocht Unibrecht slechts het mout malen. Hendrik de Crom liet zelf zijn gerst « mouten ». De « mulder van Kalmthout » kwam steeds zelf zijn zaken regelen in « den Dobbelen Arend » en er werd dan afgerekend « het malen van mout tegenover levering van bier. » Doch de mulder bleef wel eens langer in de herberg dan de beurs het toeliet en dan schrijft Hendrik de Crom in het herbergboek : « Huybrecht Wouters bovenop verteerd en met de kaart verloren 18 st. »

Vervoer.

Als houder van een afspanning langsheen een groote baan met druk verkeer deed Hendrik de Crom ook aan vervoer. Jan Van Pelt was een vaste klant :

<i>Jan Van Pelt naar Roosendaal gevoerd</i>	<i>2 gl. 10 st.</i>
<i>Jan Jansen met zijn huisvrouw naar Roosendaal</i>	<i>2 gl. 10 st.</i>
<i>Jan van Pelt naar Oelegem gevoerd</i>	<i>2 gl. 10 st.</i>

Op 29 Juli 1695 vinden we aangestipt « een reis naar Breda (Bredael) gedaan voor den heer van Wuestwezel » — er werd geen som ingevuld).

Meestal echter betrof het vervoer van turf en daarin werd hij bijgestaan door andere voerlieden :

« Den 4 April 1679 met Cornelis Antuenissen van de Greef geaccordeerd van gehaald bier en verteerde gelagen en zoo wat van alles, dat Cornelis voor mij moet voeren twee karren turf naar Antwerpen of mij moet geven vier gulden geld. »

— « 6 Februari 1687 heb ik Aert Cornelis Schrauwen het veel karken overgelaten mits Aert voor mij een kar turf naar Antwerpen moet voeren en ik moet hem een schelling teergeld geven. »

Allerlei handelszaken.

Benevens zijn vele « zaken » hield Hendrik de Crom er ook nog een winkel op na. Alle mogelijke waren kon men er koopen. We stippen terloops aan :

— 1687 den 8 September Cobus verkocht een sluier, een hemd-kraag, een pint bier (2 gl. 2 st.)

— Toens van Goereman gekocht 2 veertelen haver 2 gl. 10 st. De veertel daarop verteerd 4 gl. 3 st. en een muts gehad daarmede betaald is.

— Aan Peeter Goeremans geleverd 25 busselen latten tegen 9 stuivers de bussel (10 gl. 5 st.)

— Den 9 November gehaald bij Peeter Goereman 2 veertel boonen

— Op 12 December 1700 geleverd een veertel koren vanwege den arme.

— 5 Januari 1701 een paar kousen 10 st.

— 1694 den 28 Januari voor het kind Renier klonen en sokken (4 $\frac{1}{2}$ st.)

— een paar kinderschoentjes 12 st.

— 1680 den 31 December van Adam Corn. Kerstens gekocht duizend mutsaards 1 gl. 5 st.

In den stal :

— Geleverd een paard met een toom 27 gl.

1685 Van Servaas Janssens twee verkens gekocht 9 gl.

— 18 — Mei aan Maeyken en Toenie gegeven op de koei 14 gl.

Tot slot van dit « handelskapittel » een eigenaardige afrekening : « *Den 9 Februari 1687 afgerekend met Huibrecht Wouters van alles tot alles van koren en malen van mout, van geleverd bier, verteerde gelagen en eenig kwetsen van mijn paard, met malkander overeengekomen, zoodat ik hem moet leveren een ton goed bier en een boom die in het Ersel staat en zoo hij niet goed en is of lang genoeg voor zijnen molen, moet ik hem daar negen gulden voor goed doen.* »

De afrekening met den Chirurgijn.

Over de familiële aangelegenheden vernemen we haast niets in dit zonderlinge boek waar over alles wat in te vinden is. Alleen het bezoek van den geneesheer is aangestipt en afrekeningen uit de jaren 1684-86. Hier volgen twee aanhalingen.

— 1684. *Den 2 November met Meester Jan Carel Vockaert met malkander geaccordeerd van een schaap dat Jan de Crom van Jacob van Ostaeyen heeft gekocht voor al hetgene hij heeft verdiend in mijn huisgezin en nog Jan en Peeter moet genezen en alles hetgeen ik op hem hen goeddoende, zoodat hem of mij niet en komt als ik moet hem geven aan bier en klein bier.* »

— *Den 10 Januari 1686 met Meester Jan Vockaert gelijkwiderd of geaccordeerd van alles dat dezelve tot mijn huisgezin heeft verdiend en hetgeen dezelve tot mijn huis heeft verteerd en geleverd aan bier.* — « (Onderteeekend door « Hen. de Crom — Jan Carel Vockaert, chirurgijn. »

Waaruit we dus moeten opmaken, dat de dokter werd betaald in natura evenals de smid en de metsers. Voor zijn « geneeskunde zorgen » kreeg hij een schaap en bier, maar omdat het te veel was voor het geleverde werk werd hij verplicht Jan en Peter nog te genezen.

Nu we toch over zaken spreken moeten we melding maken van de goederen waarover spraak is in de afrekeningen.

Zoo had Hendrik de Crom een eigendom in huur, die gelegen was op den Kleinenberg. « *Met Adriaan Joos Deckers van de huur van den Clynenbergh verschenen in het jaar 1676 te half Meert en hem daarvan voldaan en moet hem van den 20ⁿ penning van twee verleden jaren.* »

De aantekening betreffende « den Valck » het huis, dat aan de overzijde van de Slijkstraat stond (op den hoek van de Slijkstraat en de Baan) is niet duidelijk, tenzij we moeten verstaan, dat Hendrik de Crom dat « huis met schuur, hof, land en groezen » huurde van Willem Cornelis van Eeckel, met

wien hij den 16 October 1672 afrekende voor verteerde gelagen en geld, ten bedrage van 36 gulden 14 stuivers « *welke som moet korten op de twee jaren huren van « Den Valk »* » (1)

Hendrik De Crom huurde eveneens een beemd te Deureind van Onderpastoor Nicasius van Coeckhoven : « *Den 25 November 1675 gerekend met Mijn Heer Nicasius van huren van den beemd te Duerent zoodat mijn heer nog komt van het jaar 1657. (7 gl. 4 st).* »

Een stuk zaailand op den Steertheuvel had hij in huur van den « arme », waarvoor hij vijf loopen koren had te leveren, doch hij betaalde regelmatig in geld de som van 2 gulden 2 stuivers.

Twee losse stukken wijzen erop dat Hendrik de Crom, er niet zoo schitterend voorstond als men wel zou geneigd zijn aan te nemen bij het eerste zicht op het welgevuld herbergboek met de vele « afrekeningen ».

Daar is eerstens een kwijtbrief van « *den rentmeester der heeren kapelaans der Kerke kathedraal* » waaruit blijkt dat veertig gulden betaald werden door Hendrik de Crom « *in mindering van het verloop van een rente van 400 gulden kapitaal, gehypothekeerd op zijne landen en huis* » (1 Juni 1696).

Verder vinden we een brief van Madame G. van Horne dien we hier laten volgen :

Antwerpen, 20 Maart 1706.

Eerzame vriend Hendrik de Crommen (sic).

Ik ben wel verwonderd, dat ik niet verder en verneem en dat niet nader aan en wordt betaald. Gij gaat nogal meer ten achter als te voren met al die krappen en lappen. Het en kort niet veel. Bezorg mij eens een somme, die doorslaat. En zoo ik die binnen acht dagen niet en verneem, zoo zijt zeker, dat ik U niet meer en zal vermanen, maar daar eenen anderen bode zal om zenden. Zijt gij daar mede gediend, gij kunt dien verwachten en ik blijf

Uw vriendinne

Madame G. Van Horne

(1) In 1662 hoorde « De Valok » toe aan Jan Rommens, smid. — Later kwam hij aan Van Eeckel en den 15 April 1690 werd hij door dezès erfenamen verkocht voor 53 gulden 8 st. voor notaris Peeter Jordaens (Schepenbr. 1690-92).

Andere losse stukken.

In het herbergboek zijn benevens kwijtbrieven losse stukken verzeild geraakt, die, alhoewel niet rechtstreeks dan toch onrechtstreeks in verband te brengen zijn met de « zaken » van Hendrik de Crom.

1. — In een afspanning mocht een « paardenremedie » zeker niet ontbreken. Uit de vele voorschriften is er een bewaard gebleven. Het is een « goede remedie voor peerden, die den worm hebben » ziehier : Eerstmaal zullen de peerden gelaten worden (1) met het afgaan van de maan, in den hals, aan die zijde van den hals waar de peerden den worm aan het lijf hebben, en redelijk veel bloed aflaten. Dan mogen de peerden in drij dagen geen nat drinken, voor den derden dag's avonds maar een klein « luetsken » laauw water en een uur of een paar nog wat meer tot dat den dorst bijna verslagen is. Gij zult voor den worm voederen deze drij dagen : neem een half pind krijt, een vierendeel solfer, een vierendeel leer, dat gebrand is en dat moet gij allemaal klein kloppen en dat gezeit met een zeef. Gij moet hebben een pond gewicht, daardoor zal den worm verdrogen. Men mag ze alle dagen nadat ze dorst geleden hebben wel doen werken, dat is beter alsof ze alle dagen ledig stonden. »

2. Belangrijk voor de kennis van de in dien tijd in omloop zijnde munten is deze « specificatie van geld welke Peeter Van Elsacker ontvangen heeft van Hendrik de Crom op Maart 1701.

Men leert daaruit welke de waarde was van elke soort.

	gulden	stuivers	oort
Eerst een gulden	1	—	—
een stuk van 30 stuivers	1	10	—
21 kwade schellingen	5	15	2 (2)
Twée stuivers, 2 oort	—	2	2
een halve patakon	1	5	—

3. Vermelden we hier ten slotte nog een ontwerp van brief, door Hendrik De Crom opgesteld en bestemd voor zijn vriend Hofman. Een mooi « stijlboempje » uit dien tijd :

« Goede vriend Hofman,

Na wenshende een zalig nieuwjaar aan U en Uw huisvrouw en familie, zoo kan ik niet laten te schrijven van Uw knecht Hein. Die

(1) Aderlating, bloed aftappen.

(2) Een gulden = 20 stuivers ; 1 stuiver = 4 oort. Een kwade schelling had dus een waarde van $5\frac{1}{2}$ stuivers.

heeft gezegd, dat gij niet en begeerde, dat hij met de postsjees meer te mijnent zou komen. Dat heeft hij gezegd in presentie van den smid en meer anderen. Waarop ik heb geantwoord, dat hij dat loog, gelijk ik ook niet anders en peins omdat ik hem op meer leugens heb bevonden en andere vieze perten. Mij dunkt, dat de schipper wel gelijk mocht hebben, zoo ik bevind, want men zegt gemeenlijk met het spreekwoord - Wijs mij eenen leugenaar, ik wijs U eenen dief. - Gelijk die leugenaar achter mijnen rug gaat zeggen, dat hij te mijnen nat of droog heeft geproefd, dat hij valschelijk liegt. Want ik hem anders kan toonen...

Uit een ander ontwerp vernemen we, dat hier gaat om de postsjees van Breda, welke volgens de belofte van Hofman bij De Crom zou halt houden. Nu had Hein, de knecht van Hofman, het tegenovergestelde beweerd. Vandaar het getuig-schrift, voor Hein, dat we hierboven hebben afgedrukt. Zooals men daarin ziet was de waard van « *Den Dobbelen Arend* » niet malsch in zijn beoordeeling.

Daarmede eindigen we dan ook ons overzicht van het « herbergboek ».

Besluit.

We meenen het overbodig hier nog veel beschouwingen aan toe te voegen. Onze lezers hebben zelf kunnen oordeelen hoe belangrijk dit document is voor de kennis der landelijke economie in de Kempen. Het geeft ons een duidelijk beeld van het leven in en rondom een herberg-afspanning-handelszaak uit dien tijd en het lijdt geen twijfel, dat bij een dieper ingaande studie van een of ander onderdeel nog veel op te diepen is. We hebben slechts een algemeen overzicht gegeven en houden het boek graag ter beschikking van degenen, die het in gelijk welk opzicht bij hun studie willen benuttigen.

K. PEETERS.

De benoeming van koster-schoolmeester Hendrik Vorsselmans

Het geschil tusschen Pastoor en Gemeente

(1735-36)

Zooals onze lezers weten uit vorige afleveringen (1) bestond er een langdurig geschil tusschen pastoor Adam Janssens en de gemeente, naar aanleiding van de benoeming van Meester Hendrik Vorsselmans. We hebben gezien hoe beide partijen hun standpunt verdedigden en er de heele geschiedenis der gemeente en der Kerk vanaf de 16^e eeuw bij te pas brachten.

Het laatste bedrijf

De strijd duurde nu al meer dan een jaar en nog kon men niets voorzien omtrent den uitslag. We hebben nu nog twee belangrijke stukken te overloopen: beide partijen komen nogmaals aan het woord.

De dupliek van Hendrik Vorselmans, bijgestaan door de gemeente omvat niet minder dan 165 punten. Veel nieuwe argumenten worden niet meer in het midden gebracht, maar wel wordt de bewijsvoering eenigszins meer uitgebreid en zijn stijl en toon ietswat vinniger geworden.

Daar is eerst de kwestie van

Ouderdom en Bekwaamheid.

De Pastoor had opgeworpen, dat Hendrik Vorsselmans op het tijdstip zijner benoeming den ouderdom van twintig jaar nog niet bereikt had.

Maar, voert de schoolmeester daartegen aan, die ouderdom was ook niet vereischt. Weliswaar, kan de pastoor zich beroepen op een ordonnantie opgemaakt voor het kapittel van Sinter Goedele en den Magistraat der stad Brussel — (16 Nov. 1598) waarbij den ouderdom van twintig jaar wordt voorgeschreven. Maar deze

(1) Zie « Wesalla » VIII (1933) blz. 49-63; — IX (1934) blz. 1-10 en 17-26.

ordonnantie heeft geen kracht buiten de « palen dezer stad of hare jurisdictie ».

Op den dag zijner benoeming (27 Juni 1735) had H. Vorsselmans, den ouderdom van 18 1/2 jaar bereikt. Het bezwaar, dat hij zou te leeren hebben verschillende jongens en dochters van hooger ouderdom, moet niet in acht genomen worden want : 1°) Nooit was er meer dan één schoolmeester, die en de jongens en de meisjes te onderwijzen had ; 2°) dat de leerlingen ouder zouden zijn kan niet schaden — en geen enkele wet verbiedt zulks ; 3°) in alle dorpen van geheel het land, behalve daar waar vrouwenkloosters zijn, gaan de meisjes naar dezelfde school als de jongens, evenals bejaarde personen.

De pastoor wil den indruk geven alsof het schoolmeesterschap alleen zou toekomen aan een gezetten en bejaarden man, onder voorwendsel van allerlei vage redenen o. m. van de historie van Abelardus en Héloïse. (1) Dit alles, zegt Vorsselmans, zonder te consideeren van den eenen kant, dat hij op die manier meer voorzorgen zou willen nemen voor een schoolmeester dan voor een biechtvader — en van den anderen kant, dat Abelardus de genoemde Héloïse niet had leeren kennen in een publieke school, maar wel in 't bijzonder waarin groot onderscheid is te maken.

De buitenscholen zijn publiek, gaat Vorsselmans verder, en doorgaans voor jonge kinderen, zoodat er geen vrees is voor eenige onbetamelijkheid, waarvan om zoo te zeggen in de buitenscholen geen voorbeeld is.

Op het gedrag van den schoolmeester kon door den pastoor niets worden aangemerkt. Bovendien werd Hendrik Vorsselmans door den Landdeken van Hoogstraten ondervraagd en bekwaam bevonden het ambt van schoolmeester uit te oefenen, waarna hij hem toegelaten heeft den eed af te leggen.

De toestemming van den pastoor was niet noodig.

Deze toelating van den Landdeken maakt de toestemming van den pastoor overbodig, gaat het vertoog van de gemeente verder, alhoewel de pastoor de ordonnantie van Keizer Karel V van 29 April 1550 wil inroepen. Zeer zeker wordt daardoor de toestemming van den pastoor en van bijzondersten officier van de plaats ingeroepen,

(1) Fransch wijsgeer (12e eeuw) bekend om zijn plaats in de Scholastiek maar ook door zijn liefdesavontuur met Héloïse, door hem beschreven als een lijdens-geschiedenis (*Historia Calamitatum*).

maar de aartshertogen Albert en Isabella hebben op 30 Aug. 1608 een besluit uitgevaardigd volgens hetwelk « het niet geoorloofd en zal zijn, aan wien het ook zij, school te houden om te onderwijzen eenige kinderen, 't zij knechtjes of dochterkens, vooraleer zij daartoe oorlof zullen verkregen hebben van den schoolmeester der plaats, indien er een is en elders van den landdeken en van onzen officier principaal; welke permissie niet en zal gegeven worden, dan aan zulke personen aan wiens goed leven, religie en wijsheid zij volle satisfactie zullen hebben. »

Nooit is een pastoor van Wuustwezel gevraagd geweest om zijn toestemming te hechten aan de benoeming van een schoolmeester, maar integendeel hebben de regeerders aldaar van voor honderd en meer jaren steeds vreedzaam hun schoolmeester verkozen.

Nu volgt een lange bewijsvoering om aan te toonen, op grond van plakkat en reglementen, dat het gezag van den pastoor niet moet erkend worden bij de benoeming van schoolmeesters.

Over de beoordeeling van het gedrag, zegt het vertoog « dat het belachelijk is, te willen wijs maken, dat de pastoors best zouden geplaatst zijn om te weten hoe het met het gedrag en de deugdzaamheid van een kandidaat is gesteld » en dat zij daarvan beter op de hoogte zouden zijn, dan al de dorpelingen en dorpregeerders te samen.

Het is waar, gaat het verder, de pastoor beroept zich op de plakkaat van de Synode van Antwerpen gemaakt door bisschop Mireus ten jare 1610 (Tit. 19. de Scholis. cap. 2). Doch dat Synode werd nooit aanvaard of erkend door den Souvereinen Prins van dezen Lande.

Nog steeds het eigendomsrecht der school.

Alhoewel in dit probleem een oplossing was gevonden en de pastoor in het ongelijk was gesteld (1) had hij in zijn aanklacht nogmaals uiteengezet hoe de school in bezit der kerk was gekomen. Maar de gemeente en Hendrik Vorrsselmans hebben thans boven de vroegere argumenten er nog iets nieuws op gevonden. Het is waar zeggen zij, dat het schoolhuis eertijds bewoond werd door een kapelaan, maar deze woonde er als schoolmeester en als dusdanig had hij de toestemming van de gemeente — en tevergeefs zal de pastoor kunnen aantoonen, dat er ooit andere personen, zolang er schoolmeesters waren, in het huis hebben gewoond.

(1) » Wesalla » VIII (1933), blz. 63.

In den tijd der beeldstormerij werden in de kerkrekening ontvangsten ingeschreven voortkomende van de huur der scholen, maar zulks is geen eigendomstitel en nu volgen weer de argumenten pro en contra, die we kennen uit het eerste proces.

Als besluit lezen we, dat, indien de pastoor den nieuwen schoolmeester de huur van de school wil doen betalen, men eens bijzonder zal onderzoeken hoe verre zijn gezag reikt en of hij gerechtigd kan wezen des aangaande de wet te stellen aan de regeerders en een heele gemeente.

Het woord is nogmaals aan den pastoor.

Op 3 September 1736 komt de pastoor voor een laatste maal aan 't woord. Hij vangt zijn tripliek, als antwoord op vorige dupliek aan door te zeggen, dat de verweerders heel hun vertoog ontzenuwd hebben door het gebruik van « versmadelijke en injurieuzen termijnen » welke zij hunnen herder toesturen. Afdalend tot de zaak zelf, vindt de pastoor wel veel woorden, maar weinig argumenten, zoodat hij zeer kort zal zijn in het antwoord (Dit belet hen niet 161 artikelen voor te leggen.)

Over den *ouderdom* herneemt de pastoor vooreerst de argumentatie der voorschriften en plakكاتen, maar de eigenlijke reden is, zegt hij, dat het niet betaamt een jongen van achttien jaar voor zulk ambt te benoemen. De pastoors weten daarover al te droeve en abominabele histories te vertellen, welke niet op papier kunnen gesteld worden. Het welvaren van een gansche gemeente mag niet in gevaar worden gebracht door de onbetamelijkheid zulk periculeus ambt te laten vervullen door een jongen van achttien jaar. Nu laat de pastoor een reeks teksten en uitspraken van auteurs volgen om zijn thesis te staven. Hij past op den schoolmeester dezelfde vereischten toe als die door een momber moeten vervuld worden.

De historie van Abelardus moet het nogmaals goed maken : Daaruit moet men leeren, zegt de pastoor, wat al gevaren er steken in het bedienen van het schoolmeestersambt en wat er te vreezen is, indien het wordt bekleed door een jonkheid van achttien jaar.

Waar er spraak is van paskwillen.

De pastoor kan het moeilijk verkroppen, dat men hem uitmaakt voor « grooten kritieker ». Men heeft nu aanleiding gegeven om mij te doen spreken, zegt hij, en daarom zal ik aan het Hof een staaltje voorhouden van het goed gedrag en de bekwaamheid van den verweerder en wat er zooal omgaat in zijn school, alwaar men, in

plaats van de jonkheid te onderwijzen in de christelijke religie, zich amuseert met het maken van « pasquilliën ». (1)

Daar is er onlangs een schoone voor den dag gekomen, waarop zijn hand te vinden is en waarvan het origineel bij den aanklager berust. Ziehier een paar teksten :

« Dé ondergeteekende bekent en beleydt verhuurd te hebben een zekere stede gestaan en gelegen omtrent heide en daar heeft den eerzamen Putten Keesen mij voor beloofd al zijn geld, dat hij op een jaar ontvangt. Ik geloof, dat hij niet veel geld ontvangt, want ik heb dikmaals hooren zeggen, dat hij voor een tes pap gaat werken.

« Men hoort de vincken
Hier zitten klincken,
Al in het velt.
Gelijk de papen
Hier staen gapen
Voor den authaer naer offergelt. — Anno 1736. »
— « Den haen, die op den thoren staet,
Die met alle winden draeyt
En is nog niet soo locht van sin
Als mijn lief die ick bemin ».

Hieruit kan het Hof oordeelen over het goed gedrag, nut en bekwaamheid van onzen schoolmeester, besluit de pastoor en hoe stichtelijk het in zijn school omgaat.

Het consent van den pastoor.

En weer volgen teksten en citaten om aan te toonen, « dat een schoolmeester moet geadmitteerd en geapprobeerd worden van den parochiaan van de parochiekerke onder dewelke hij zal willen resideeren. » En dat hij bovendien nog oorlof moet verkregen hebben van den scholaster op landdeken, zooals dat geplogen en geobserveerd wordt in de omliggende Dorpen, Brecht, Loenhout, Malle, Wortel en menigvuldige andere plaatsen alwaar de pastoor moet worden gekend evenals de landdeken.

Nu volgen een vijftigtal artikelen waarin het plakkaat van Keizer Karel V van 1550 wordt verklaard en toegepast op het geval, dat ons bezighoudt. En de besluiten van de Antwerpsche Synode van 1610 zijn daar niet mée in tegenspraak.

Het schoolhuis.

Het bewonen van het schoolhuis, zelfs al wordt aangenomen dat de benoeming van Meester Vorsselmans zou goedgekeurd worden,

(1) Paskwll = Schotschrift, schimpschrift.

mag niet aanzien worden als een emolument van het schoolmeesterschap. Want het zijn twee wel afgescheiden zaken.

En na een herhaling van zijn eerste bewijsvoering besluit de pastoor : « Dit is genoeg tot beantwoording van al de onnoozele raisonnementen welke aan het Hof werden voorgelegd. »

Hendrik Vorsselmans bleef schoolmeester.

Het protest van den pastoor mocht niet baten. Hendrik Vorsselmans bleef schoolmeester, orgelist en koster... gedurende bijna een halve eeuw.

Pastoor Adam Janssens werd nog hetzelfde jaar 1737 opgevolgd door Pastoor Christiaan van Beeck, die volgend jaar de huidige pastorij liet bouwen.

Hendrik Vorsselmans trad in het huwelijk met Maria Catharina van Beeck, de oudste dochter van sekretaris Michiel Frans van Beeck (overl. 1723).

Meester Vorsselmans overleed op 7 Juli 1782 en werd als koster-schoolmeester opgevolgd door zijn zoon Jan Frans.

Hij werd begraven op het hoogkoor der kerk en op zijn grafsteen lezen we onderaan twee gekruiste sleutels volgend opschrift :

D. O. M.
SEPVLTVRE
VAN HENRICVS VORSSELMANS
SCHOOL^M ORG^T EN BEDIENENDE
COSTER 47 JAEREN. OVD 65
STERFT 1 IVLY 1782
EN
MARIA CATH. VAN BEECK
SYNE HVYS^V OVD 55 IAEREN
STERF 28 MEY 1769.

Hiermede zijn we aan het einde onzer taak. Het lijvige bundel « schole » dat we hierbij terug kunnen toebinden, bevat nog een pak correspondentie betreffende de twee processen, doch daar geen nieuwe feiten in voorkomen, kunnen we ze hierbij niet benuttigen.

We sluiten hiermede een hoofdstuk af, dat ons toeliet een blik te werpen op een tweestrijd tusschen de wereldlijke en geestelijke overheid te Wuustwezel in het begin der 19^e eeuw, met als inzet een « schoolkwestie. » Het is een brok geschiedenis en een stuk oude « dorpspolitiek ».

K. PEETERS.

Mededeelingen

Federatie der Geschiedkundige Kringen der Kempen.

Na het Ve Kempisch Congres te Westerloo, werd besloten tot het herinrichten der congressen. De leiding er van zal voortaan berusten bij de Federatie van Geschiedkundige Kringen der Kempen (Turnhout, Brecht, Wuustwezel, Hoogstraten, Esschen, Herentals, Zuiderkempen).

Te Herentals werd in September 1935 een eerste vergadering gehouden van afgevaardigden der verschillende Kringen. Daar werd besloten :

1° Voortaan om de drie jaar een Kempisch Congres te beleggen (het eerstvolgende te Herentals in 1937) ;

2° het voorzitterschap der Federatie aan te bieden aan Z. E. H. Kan. Dr. Fl. Prims (welke intusschen aanvaard heeft) ;

3° een bestendige samenwerking tot stand te brengen niet alleen tusschen de historische kringen onderling, maar ook tusschen de federatie en Kultureele Vereenigingen der Kempen ;

4° rond Paschen 1936 een nieuwe vergadering te beleggen te Herentals om definitieve statuten op te stellen en de verdere werkzaamheden te regelen.

Wesalia-jaarboek 1936.

Ons eerste jaarboek — tevens X^e jaargang van « Wesalia » — verschijnt rond Kerstmis van dit jaar. Het zal meer dan honderd blz. tekst bevatten en rijk geïllustreerd zijn.

We verzoeken onze leden zoo spoedig mogelijk — liefst vóór 1 Mei a. s. — hun bijdrage te willen storten. Met het oog op praktische regelingen is het volstrekt noodig, dat we bijtijds weten hoe groot onze oplage zijn moet. Hoe meer inschrijvers, hoe degelijker en hoe mooier het jaarboek zijn zal !

Belangrijke Algemeene Vergadering.

Op Dinsdag 31 Maart a. s. te 6,30 u. wordt in de Volkszaal te Wuustwezel een algemeene vergadering gehouden, waarop al de leden van onzen Kring worden verwacht.

Eerw. Heer J. Lauwerys, leeraar aan het Seminarie te Hoogstraten en Voorzitter van Hoogstratens' Oudheidkundigen Kring zal spreken over « HET H. BLOED VAN HOOGSTRATEN ».

In verband met onze nieuwe werking zullen verschillende zeer belangrijke mededeelingen worden gedaan.

We rekenen er op, dat onze leden talrijk zullen opkomen, ook belangstellende niet-leden zijn welkom.

Er worden geen andere uitnodigingen verzonden.

INHOUDSTAFEL

van den 9ⁿ Jaargang (1934-35)

De Benoeming van Koster-Schoolmeester Hendrik Vorsselmans. — Een nieuw geschil tusschen Pastoor en gemeente (1735-36). — K. PEETERS . . . 1, 16, 65

(De Schoolmeester-Koster, 1, — Het ambt van schoolmeester, 3, — De rechten van Pastoor en Kerk, 5, — De Schepenen in 't verweer, 7, — De benoeming van Hendrik Vorsselmans (27 Juni 1735), 9, — Over onnoozele boeren en dwingelandij, 16, — De repliek van pastoor Janssens, 20, — De taak van den Pastoor, 21, — De Kosterij, 22, — Nog het Eigendomsrecht der school, 23, — De pastoor brengt namen en feiten voor, 24, — Het geval Marspius, — De verwoesting van 1598, 25, — Het beheer der Kerkelijke goederen, 26, — Het laatste bedrijf, 64, — Hendrik Vorsselmans bleef schoolmeester, 69.

Folklore, Sagen uit onze buurt. — K. P. . . . 10

Een Hollander in de Vlaamsche gewesten (1836) . . . 27

De Boekhouding van « Den dobbelen Arendt ». — K. PEETERS 36

Na tien jaar 33

Boekennieuws 13, 31

Inhoud van Tijdschriften 14, 29

Mededeelingen 16, 71

Platen :

Het schoolmeestershuis 19

De Afspanning « Den dobbelen Arendt » . . . 41